

DE UITKIJKERS

PANORAMA 2028

Geschreven door
Janneke Stuive –
Stelpstra

Versie 2

12 juni 2020

SOFT SPACE IN FRIESLAND

Soft space in Friesland is een relatief nieuw begrip, een begrip dat vraagt om verheldering en een duidelijke visie en werkwijze. In de dagelijkse praktijk wordt ondervonden dat de opvatting van het begrip soft space niet eenduidig is en en derhalve een betere positionering behoeft. In dit artikel zal er worden gekeken naar het ontstaan van de soft space in Friesland, hoe er tot op heden invulling aan is gegeven, maar ook hoe de soft space in Friesland neergezet kan worden. Er zal aandacht worden besteed aan het begrip soft space ten opzichte van andere begrippen en processen zoals design thinking (d.school, 2009) en deep democracy (Kramer, 2019).

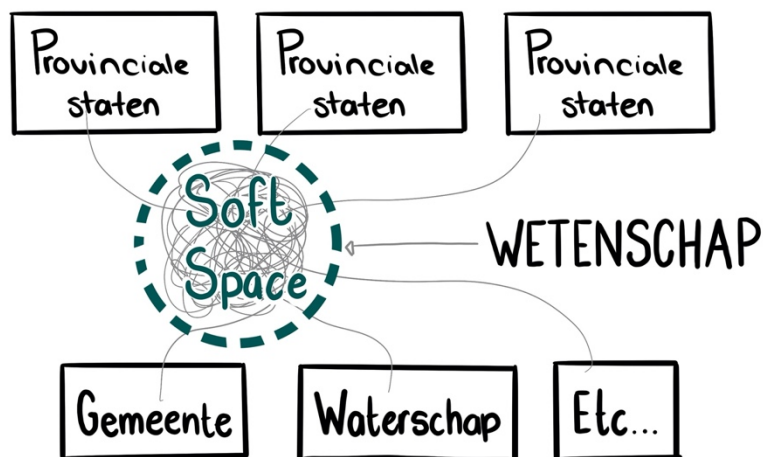
DE KOMST VAN SOFT SPACE NAAR FRIESLAND

Met de komst van Places of Hope naar Leeuwarden tijdens de culturele hoofdstad in 2018 werd het principe van de soft space in Leeuwarden geïntroduceerd. Places of Hope was een 9 maanden lange culturele en ruimtelijke manifestatie tijdens de culturele hoofdstad. Deze manifestatie bestond uit een tentoonstelling die werd samengesteld door de curatoren Maarten Hajer en Michiel van Iersel in combinatie met een programma in de vorm van bijeenkomsten, ateliers en Universities of Hope. De gehele manifestatie stelde vragen rondom het wonen en leven in de toekomst, hoe kunnen we op een andere, verfrissende manier naar de toekomst kijken zonder dat we worden verlamd van angst? Oftewel; hoe krijgen we zin in de toekomst?

Tijdens de tentoonstelling werden er 8 universities of Hope georganiseerd middels een soft space aanpak. Naast deze 8 universities werden er daarnaast twee reeksen van ateliers gehouden die zich bezig hielden met belangrijke thema's in het noorden; het veenweide gebied en het zelfbewuste noorden. Deze twee reeksen werden gekenmerkt door verschillende bijeenkomsten die resulteerde in een publicatie rondom de thema's. Deze uitkomsten gaven opening in het politieke debat. Om te begrijpen hoe deze bijeenkomsten konden leiden tot politieke verandering rondom een thema is het goed om te kijken naar het begrip soft space.

SOFT SPACE

Maarten Hajer benoemde het principe van soft space voor het eerste formeel in zijn oratie bij de aanstelling van de leerstoel urban futures aan de Universiteit van Utrecht. Hij typeert soft spaces als vrije ruimtes waarin vernieuwende initiatieven een kans hebben. Soft spaces hebben volgens Hajer een duidelijke functie, zij zijn vaak tijdelijk maar kunnen als dynamo van de verandering fungeren als er om grote doorbraken wordt gevraagd. Naast hun tijdelijkheid zijn het vaak ook informele organisatievormen die juist daardoor kunnen leiden tot een vernieuwing en versnelling in denken en handelen. (Hajer, 2017, p. 13) Als urgentie geeft Hajer het klimaatakkoord aan, deze wordt gevormd in overlegvormen gebaseerd op de SER¹, maar dan zitten alleen maar de mensen met de grootste definitiemacht aan tafel. Juist tegenover deze vormen is het belangrijk om een vorm als soft space te plaatsen waarin iedereen een stem kan hebben (Hajer, 2019). In onderstaande figuur wordt geïllustreerd hoe Hajer de soft space positioneert tegenover de hard spaces van het politieke debat (2019)

Soft spaces volgens Maarten Hajer ten opzicht van hard spaces (2019)

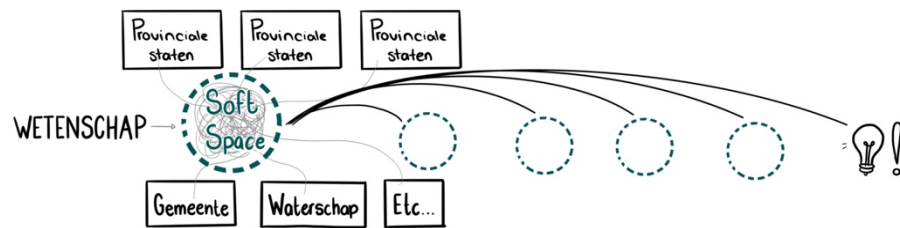
Kenmerken

- Vrije ruimtes met kans voor nieuwe initiatieven
- Tijdelijk
- Informele organisatievormen
- Bieden ruimte voor vernieuwing en versnelling van denken en handelen

¹ Sociaal Economische Raad

De soft space kan worden gezien als het kader waarin andere werkvormen kunnen worden gebruikt. Hajer zelf geeft aan dat hij onderzoekend ontwerpen als een kansrijke benadering ziet binnen de soft space. Hij benoemt als voordelen van het ontwerpend onderzoek, dat het niet streeft naar algemeen geldende principes en wetmatigheden maar dat het juist gericht is op het gezamenlijk en lokaal vinden van oplossingen. Het gaat om het vinden van een consensus binnen een coalitie van actoren die daardoor tot handelen in staat wordt gebracht. In wezen gaat het om een proces van stakeholder participatie (Hajer, 2017, p. 13) Als we dit zien als een goede benadering binnen de soft space kunnen we deze kaders gebruiken om ook te kijken naar andere kansrijke benaderingen binnen de soft space.

In zijn oratie bouwt Hajer voort op de uitwerking van ontwerpend onderzoek zoals daar ooit de basis voor is gelegd door John Dewey. Hajer kijkt dan met name naar de pragmatische aanpak en de verdere ontwikkeling van 'ends-in-view' in een gedeeld proces van deliberatie. Hij ziet hier hoe kennisontwikkeling en stakeholderparticipatie via het ontwerpend onderzoek met elkaar verweven kan worden (Hajer, 2017, p.14) Juist deze methode van werken waarin het eindpunt duidelijk in zicht is kan het huidige werken van losse verbanden overbruggen.

Soft spaces volgens Maarten Hajer (2019) aangepast door Janneke Stuive naar soft spaces in de tijd

Een goede soft space benadering gaat volgens Hajer niet alleen om het creëren van een omgeving buiten de hard space maar ook over een traject door de tijd, om tot een resultaat te komen is er een proces nodig dat soms enige maanden in beslag kan nemen met de verschillende werkvormen.

Als laatste voorwaarde van de soft space benoemd Hajer dat het een open proces moet zijn, waarin er steeds moet worden gezorgd dat degenen die de gevolgen van bepaalde oplossingsrichtingen moeten ondergaan betrokken zijn of betrokken worden in het proces (Hajer, 2017, p. 14)

SOFT SPACE IN FRIESLAND

Om soft space verder te laden heeft Klaas Sietse Spoelstra diverse gesprekken gevoerd met Maarten Hajer. In een intern document komt Spoelstra tot de volgende kenmerken en succesfactoren van soft space (Spoelstra, softspaces methodiek versie 4 maart 2020):

Soft spaces kenmerken

- Bijeenbrengen van deels nieuwe coalitie van actoren
- De interventies vinden plaats in een reeks van nieuwe ruimten
- De interventies zijn gebaseerd op wetenschappelijke kennis maar die wetenschappelijke kennis is aanwezig in een ongebruikelijk impliciete manier
- Het fysieke ontwerp is een oriëntatiepunt voor het gesprek
- Er is sprake van een sequentie van bijeenkomsten.

Soft space succesfactoren

1. Informeel, zonder initiële pretentie
2. Verbonden aan, niet geclaimd door de systeemwereld
3. Collectief eigenaarschap, vanuit systeem en leefwereld
4. Wel inhoudelijk, niet politiek
5. Rond thema dat initieel moet worden verkend of dat (politiek) muurvast zit

SUCCESVOLLE SOFT SPACE: VEENWEIDE

Als onderdeel van de tentoonstelling Places of Hope wordt het atelier Veenweide georganiseerd. Deze soft space was een langlopend traject van 8 maanden rondom de veenweide problematiek, in een combinatie van bijeenkomsten werd er gekeken naar toekomstvisies voor het veenweide gebied. Deze bijeenkomsten bestonden uit denktanks, overleggen, ateliers en een University of Hope. Gedurende 8 maanden werd er met diverse groepen en belanghebbende van en uit het veenweidegebied gesproken over mogelijke toekomstscenario's. Dit traject resulteerde uiteindelijk in een publicatie 'Weerbaarder, guller, attractiever, naar een nieuwe aanpak voor het veen in het Lage Midden van Fryslân' (De Ruyter, Vogelzang en Prins, 2018). Deze publicatie had als doel ter inspiratie te dienen voor de gesprekken rondom menings- en besluitvorming van het gebied.

Na de lancering van de diverse toekomstscenario's zoals deze waren beschreven en ontworpen binnen de Veenweide soft space, kwam het politieke debat en gesprek weer op gang rondom deze gebieden. Echter is het wel belangrijk op te merken dat deze politieke verandering niet zomaar kwam, een intensief proces van 8 maanden ging er aan vooraf. Met in het begin wantrouwen en leren praten en denken zonder

eigenbelang, maar juist richting de toekomst te kijken. Het eigenaarschap had 8 maanden nodig om goed te vormen en gezamenlijk met een Coalition of the willing verder te gaan en te komen tot een nieuwe impuls. Ook is het belangrijk om te vermelden dat er binnen het atelier Veenweide geen definitieve keuzes of richting zijn bepaald of deze direct invloed uitoefende binnen het politiek debat. De publicatie was bedoeld ter inspiratie, maar wel onderbouwd vanuit de wetenschap.

SOFT SPACE EN ANDERE METHODIEKEN

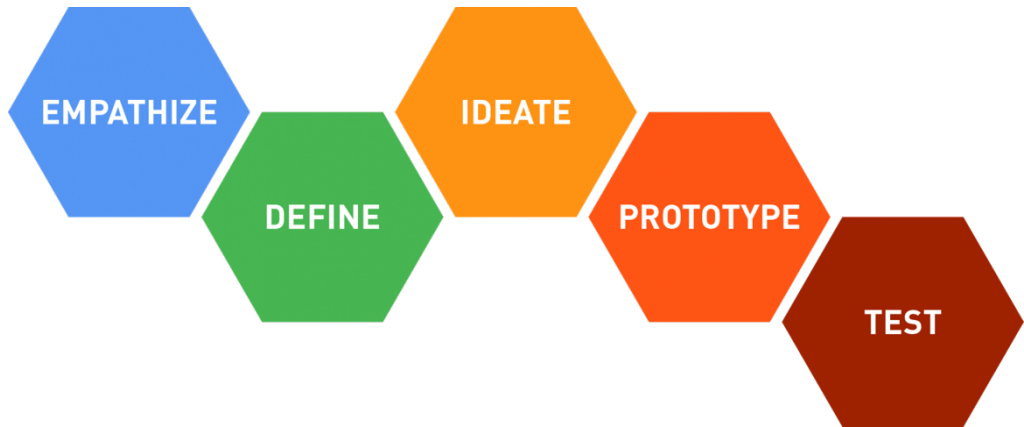
Naast dat het belangrijk is om een goede definitie van soft space te vinden en deze ook tot uitvoer te brengen is het ook belangrijk wat soft space niet is, of hoe het zich verhoudt tot andere methodes. Allereerst wil ik kijken naar soft space en deep democracy. Deep democracy is een manier van overleggen en werken waarbij er niet alleen aandacht is voor wat er wordt gezegd maar ook wat er in de zogenaamde onderstroom gaande is, wat wordt er niet uitgesproken maar heeft wel grote gevolgen in een organisatie? Deep democracy gaat over het nemen van besluiten en daarin ook de stem van de minderheid een plek geven (Kramer, 2019). In tegenstelling tot soft space gaat het bij deep democracy wél om de belangen en om deze ook boven tafel te krijgen, ieders mening telt, maar niet ieders mening kan worden meegenomen in een uiteindelijk besluit, de belangrijke elementen daaruit worden echter wel toegevoegd aan het meerderheidsbesluit.

Deep democracy kan worden gezien als methode waarbinnen sterk verdeelde groepen ruimte wordt gecreëerd voor ieders mening en belang. Het vormt een veilige omgeving waar doormiddel van verschillende methodes ook het niet gezegd boven tafel wordt gehaald en in het publiek domein wordt geplaatst (Kramer, 2019). Doordat de belangen binnen deep democracy juist wel een belangrijk menig spelen is er een duidelijk verschil tussen deep democracy en soft space. Tegelijkertijd is er binnen soft space wel ruimte om elementen van de deep democracy te gebruiken om de kennis en meningen boven tafel te krijgen in het soft space proces.

Als we kijken naar soft space en design thinking dan is er niet een vergelijking te maken naar de methode van werken. Soft space is een methode die kaders schept om binnen te werken, design thinking is een ontwerpmethode waarmee men kan komen tot nieuwe oplossingen. Als we echter kijken naar het toepassen van design thinking binnen soft space dan blijkt dat dit heel geschikt is, dat blijkt al uit de oratie van Hajer die aangeeft dat ontwerpend onderzoek een bijzonder geschikte aanpak zou kunnen zijn (Hajer, 2017, p. 13).

Design thinking als een methode is bedoeld om tot nieuwe producten en diensten te komen, hierin staat niet zozeer de vraag van de opdrachtgever centraal maar de behoefte van de gebruiker, door deze te onderzoeken en hierop te ontwerpen kan

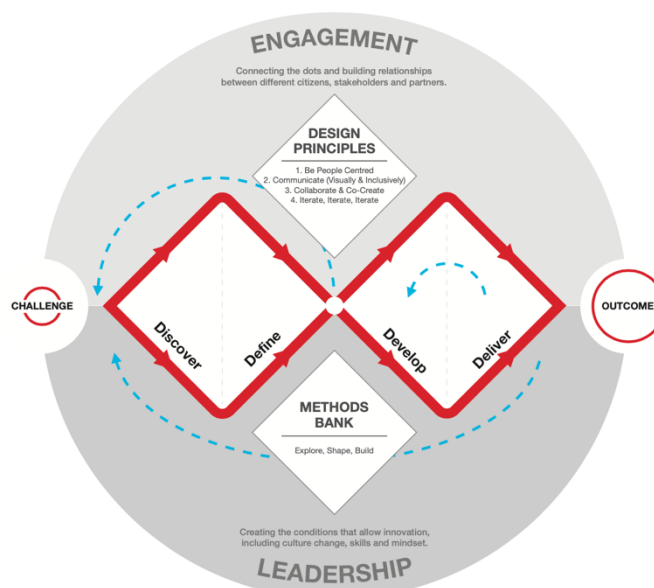
doormiddel van verschillende iteraties worden gewerkt aan een nieuwe oplossing (d.school, 2009).

Design thinking volgens de d.school (2009)

De methode van design thinking kan verder geabstraheerd worden naar de huidige ontwerpmethodes. De Design Council vatte het nieuwe werken op het gebied van ontwerpen in de double diamond.

Het begin van een ontwerp proces hetzij voor een dienst, hetzij voor een product begint altijd met een uitdaging of een opdracht. Binnen de eerste fase van het proces moet er ruimte zijn om uit te zoeken wat de mogelijkheden binnen deze opdracht zijn en wat er met de opdracht wordt bedoeld. Binnen de define fase wordt er vervolgens gewerkt aan een duidelijke gedefinieerde opvatting van de opdracht die als input kan dienen voor het ontwerpproces. Vanuit deze definitie kan er worden gewerkt aan oplossingen, die eerst zal bestaan uit meerdere richtingen maar die gedurende het proces zullen worden gecombineerd tot een uiteindelijk product of dienst. (Design Council, 2019)

Double Diamond volgens de Design Council, 2019

EEN FRIESE MANIER VAN KIJKEN NAAR SOFT SPACE

Het begrip soft space is een relatief nieuw begrip dat tot op heden alleen is geladen door Maarten Hajer en zijn werk bij de Urban Future Studio. Hoewel de methodiek tijdens Places of Hope werd toegepast is deze nog niet volledig doorontwikkeld en zijn er ook nog geen werkmethodes voor ontwikkeld. Werken met soft space betekent in dit geval pionieren richting de toekomst maar ook pionieren in de methodiek. Binnen De Uitkijkers (voorheen Panorama 2028) hebben we een unieke kijk op soft space, bestaande uit een theoretische kant vanuit de ontwerpmethododes vertaald naar praktische fases en bijeenkomst verbonden aan een aantal 'regels' die gelden binnen de soft space.

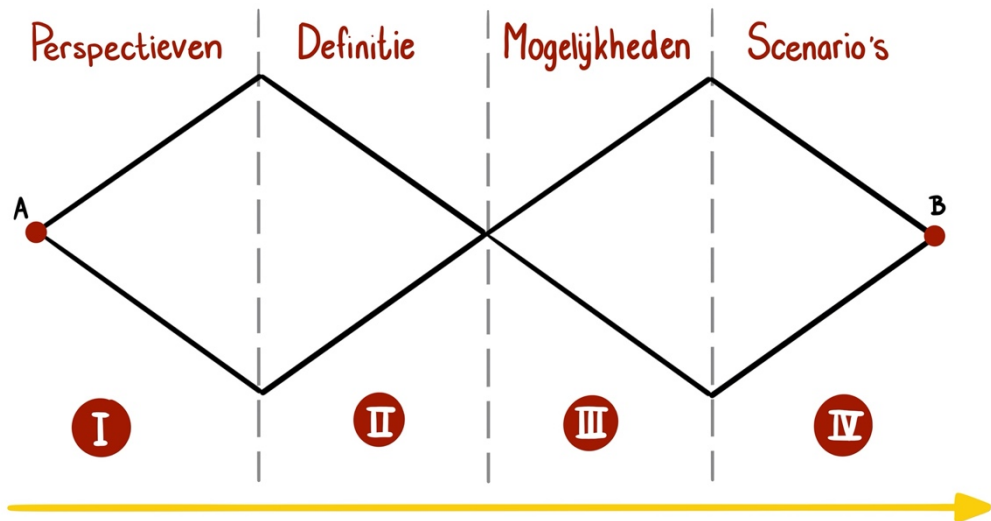
Onderwerpen die behandeld worden binnen de soft space moeten de onderwerpen zijn die gaan over de toekomst, het zijn veelal complexe vraagstukken die meerdere belangen en belanghebbende kennen en daarmee ook meerdere perspectieven op het onderwerp kennen. Daarnaast moet het onderwerp breed genoeg zijn om te behandelen over een langere tijd. Het onderwerp mag best politiek beladen zijn, maar moet wel duidelijk buiten de politieke arena worden besproken. En hoewel het onderwerp breed mag zijn, moet het ook een bepaalde afkadering hebben, anders zorgen de diverse perspectieven alleen maar voor verwatering van het gesprek en levert dit verwarring op. Vaak speelt de soft space een rol aan de fuzzy front-end van vernieuwing en publieke opgaves.

Dan zijn er een aantal voorwaarden waar een soft space aan moet voldoen, om een soft space te heten. Deze voorwaarden zijn; dat de soft space **bestaat uit meerdere bijeenkomsten**, een tegenhanger is van de hard space en dus **niet politiek geladen**, dat er een **vrije ruimte** is gecreëerd om kans te bieden aan nieuwe initiatieven, dat **alle actoren** die de gevolgen ondervinden van eventuele oplossingen **aan tafel** zitten en dat de bijeenkomsten plaats vinden **op basis van kennis** (wetenschap). Deze voorwaarden zijn gebaseerd op het werk van Hajer (2017 & 2019) en op de ervaring vanuit Places of Hope en de gesprekken met Klaas Sietse Spoelstra. Om deze voorwaarden praktische handen en voeten te geven gelden er een aantal huisregels binnen een soft space bijeenkomst:

1. Laat je belangen en functie thuis
2. Biedt elkaar de ruimte, heb wederzijds respect voor elkaar
3. Wees nieuwsgierig, ook naar een ander perspectief
4. Laat je kennis de basis zijn, niet je emotie of politieke voorkeur

Omdat een soft space bestaat uit een sequentie van bijeenkomsten, is het van belang om ook na te denken over de manier waarop deze bijeenkomsten worden

opgebouwd. Vanuit het onderzoekend ontwerpen en algemene ontwerpprincipes biedt de double diamond van de Design Council een goede inspiratie en opbouw van de bijeenkomsten in een soft space. Daarin kan het soft space proces worden opgedeeld in verschillende fases.

Een soft space begint altijd met A. een opgave, een thema dat moet worden uitgediept, maar als startpunt geldt voor het proces. In de eerste fase, fase I staat het verkennen van de opgave en het positioneren van de soft space centraal. In deze fase is er ruim aandacht voor de verschillende perspectieven van betrokkenen. Het is in deze fase van belang een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de opgave. In fase I zal in ieder geval een open dialoog met een groter publiek op het programma moeten staan om ook de niet voor de hand liggende actoren een kans te bieden om hun stem te laten horen.

In fase II staat het kiezen van een point-of-view of een definitie centraal, complexe thema's hebben vaak niet één eenduidige richting om te volgen of uit te werken. Hoewel je wel tot verschillende scenario's wilt komen binnen de soft space, is het ook belangrijk om niet te verwateren in het proces en wel een duidelijk doel voor ogen te hebben. Welk onderdeel van het thema moet het onderwerp vormen voor de soft space? Binnen fase II gaat het om het aanbrengen van focus. Hierin zijn kleinere ateliers met belanghebbende een goed idee om niet alleen een groot gesprek te voeren met alle personen, maar ook met focus groepen de diepte in te gaan op de perspectieven. Aan het eind van fase II moet duidelijk zijn op welk onderdeel je op zoek bent naar mogelijke oplossingsrichtingen.

Binnen fase III van de soft space staan de mogelijke oplossingen centraal. Dit is de fase die gekenmerkt zal worden door denktanks, design sessies, ontwerp sessies en misschien ook wel grote brainstorms met het publiek. Belangrijk is om hier zo veel

mogelijk ideeën te verzamelen te als input kunnen dienen voor de laatste fase van de soft space.

In fase IV staat het schrijven en vormen van de scenario's centraal, er wordt weer geconvergeerd vanuit de diverse oplossingen en ideeën. Binnen de scenario's wordt er onderzoek gedaan naar haalbaarheid, eventuele berekeningen gedaan op diverse onderdelen. Uiteindelijk zullen de scenario's worden gebundeld in een vorm van publicatie die als inspiratie voor de hard spaces kan dienen.

Hoewel het proces van soft space leidt tot een uiteindelijke bundeling van scenario's die de status quo op het onderwerp kunnen doorbreken zijn er ook nog een aantal andere effecten. Doordat het proces van de soft space over een tijd loopt en actoren hier input op mogen leveren kan er een gedeeld eigenaarschap ontstaan van de uiteindelijke uitkomsten. Dit is echter iets wat niet van tevoren kan worden georganiseerd, gedeeld eigenaarschap ontstaat door het samen optrekken, en kan pas achteraf worden gezien.

COMPLEXITEIT VAN DE SOFT SPACE

De soft space kent op meerdere terreinen complexiteit. Allereerst moet er goed nagedacht worden over het ontwerp van de soft space, wat is een juist vraagstuk, maar ook hoe kunnen we dit vraagstuk goed uitdiepen en verwerken binnen de verschillende fases van de soft space. Wat voor soort sessies gaan we op welk moment houden, en wie moet hier zeker bij aanwezig zijn? Hoe zorgen we er daarnaast voor dat alle betrokken aan tafel kunnen komen zitten en we niet een perspectief missen?

Binnen de soft space bijeenkomsten is het van belang om een juiste begeleider te hebben die de huisregels van de soft space in gaten houdt. Die zorgt dat de sessie bij het ontwerp blijft, maar ook dat er niet stiekem vanuit de deelnemers belangen worden ingebracht. Deze begeleiders moeten worden mee genomen in het proces van soft space maar ook getraind om groepen en sessie goed te leiden en hierin de belangen en functies buiten de deur te houden. Dit is een proces waarin het team en de sessie leiders samen kunnen leren en groeien. Dit vraagt om een proces van opleiden, proberen, reflecteren en bijsturen. Gezamenlijk kan worden ontdekt wat de do's en don'ts zijn van een facilitator binnen een soft space.

De ruimte die de soft space moet bieden waar stakeholders samen kunnen komen om zonder eigen belang te kunnen praten over de toekomst en mogelijke oplossingen voor een vraagstuk brengt een complexiteit in het eigenaarschap en de financiering van de soft space met zich mee. De soft space moet dus ook pioneren in het financieringsmodel waarin er gedacht kan worden aan het inkopen van een traject

voor een vraagstuk, waarbij de organisatie van de soft space de neutraliteit bewaakt en zorgt dat alle stemmen gehoord worden.

CONCLUSIE

Concluderend blijft het pionieren in de soft space, de regels zijn nog niet beschreven, en elke situatie is weer anders. Belangrijk is om in het proces van soft space goede afspraken te maken zodat iedereen die betrokken is bij de soft space zijn of haar stem kan laten horen, maar ook snapt wat de kaders zijn. Soft space dient verder ontwikkelend en uitgediept te worden, dit vraagt om oefening maar ook om momenten van reflectie die kunnen worden gedeeld. Gezamenlijk moeten we ons werk- en methodeboek voor de soft space gaan vullen.

Bronnen

D.school teaching team: The Bootcamp Bootleg. Stanford. 2009

Design Council. (2019, 10 september). *What is the framework for innovation? Design Council's evolved Double Diamond*. Geraadpleegd op 8 maart 2020, van <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond>

Hajer, M. (2017). De macht van verbeelding.

Hajer, M. (2019, 26 september). *Minicollege Maarten Hajer over soft spaces* [YouTube]. Geraadpleegd op 7 maart 2020, van <https://www.youtube.com/watch?v=tCSRvJ9rUQ4>

Kramer, J. (2019). *Deep Democracy* (7de editie). Zaltbommel, Nederland: Thema.

De Ruyter, P., Vogelzang, T. A., & Prins, H. (2018). Weerbaarder, guller en attractiever: naar een nieuwe aanpak voor het veen in het Lage Midden van Fryslân.